

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ПОСЯГАНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сийплові М. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Поняття «підстави криміналізації» визначає різноманітні соціальні процеси, що відбуваються в житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони певних цінностей. До таких обставин можуть бути віднесені, наприклад, суттєва та раптова зміна соціальних, економічних або політичних обставин у результаті надзвичайних подій або такої розвитку суспільства, що визначає особливу небезпечність деяких дій. Однак законодавча діяльність у нашій країні свідчить про те, що ухваленню законів про кримінальну відповідальність не завжди передую належний і глибокий аналіз передумов криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Нерідко висновок про доцільність зміни кримінального

закону ґрунтується на сприйнятті окремих подій, що мають випадковий характер. У зв'язку з цим розрізняються поняття «підстави криміналізації», що виражають суспільну необхідність використання регулятивних і запобіжних заходів кримінального права до певної групи відносин, і «криміналізаційний привід», що визначає одиничну (а отже, деякою мірою й випадкову) подію, яка зрушує процес криміналізації.

Подальші дослідження проблем криміналізації дозволили значно розширити коло факторів, які обумовлюють обсяг, характер і самі способи криміналізації. До них належать такі: 1) високий ступінь суспільної небезпечності діянь; 2) неврегульованість відповідальності за ці діяння в кримінальному законі; 3) можливість впливу на них кримінально-правовими засобами; 4) наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правового впливу; 5) необхідність кримінально-правових гарантій охорони деяких конституційних прав і установок; 6) міжнародно-правові зобов'язання; 7) об'єктивні закономірності життя й суспільства; 8) загальні закони управління; 9) рівень розвитку науки й техніки; 10) рівень суспільної правосвідомості; 11) рівень суспільної психології; 12) історично сформовані традиції розуміння злочинного та незлочинного; 13) визначеність і єдність термінології; 14) співвідношення санкції та економія репресії; 15) поведінка потерпілого [1, с.80].

Найбільш розгорнуту класифікацію принципів криміналізації запропонував Г. А. Злобін. Він поділяє їх на: 1) ті, що виявляють об'єктивну необхідність і політичну доцільність установлення кримінальної відповідальності (соціальні й соціально-психологічні принципи криміналізації: суспільна безпека, відносна поширеність діяння, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, кримінально-політична адекватність криміналізації); 2) ті, що обумовлюються вимогою внутрішньої логічної несуперечності норм права (системно-правові принципи). Останні підрозділяються, у свою чергу, на такі: 1) загально-правові системні принципи криміналізації, пов'язані з вимогою несуперечності системи норм кримінального та інших галузей права (принципи конституційної адекватності, міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації й процесуальної здійсненості переслідування); 2) кримінально-правові, обумовлені внутрішніми закономірностями системи чинного кримінального законодавства (принципи відсутності прогалин закону та не надмірності заборони, визначеності та єдності термінології, повноти складу й економії репресії) [2, с. 210–240].

Цікавою є класифікація факторів криміналізації, запропонована О. І. Коробєєвим. Він усі фактори, що служать підставами встановлення кримінально-правової заборони, зводить у три відносно

самостійні групи: 1) група юридико-кримінологічних підстав, до якої належать ступінь суспільної небезпечності діянь, їх відносні поширеність і типовість, динаміка діянь з урахуванням причин, що їх породжують, та умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції; 2) соціально-економічні підстави: заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони та наявність матеріальних ресурсів для його реалізації; 3) соціально-психологічні підстави: рівень суспільної правосвідомості та психології й історичні традиції. Класифікаційним критерієм тут виступають зміст факторів, їхня внутрішня природа та співвіднесення їх із різними сферами життя суспільства.

До підстав кримінально-правової заборони належать такі: суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатню для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. Під час обговорення кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в конкретному виді діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілому, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня їх суспільної небезпечності; динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують, і необхідність впливу кримінально-правовими заходами; при цьому необхідно враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння є доречною тоді, коли немає й не може бути норми, що досить ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права; врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки і як їх складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації.

Група соціально-психологічних підстав криміналізації, до яких належать рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції, посідає особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що вони прямо вказують законодавцеві на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації під час здійснення кримінальної політики (якість криміналізації). Оголошення діяння кримінально караним має схвалюватися суспільством. У кожному конкретному випадку перед введенням або зняттям кримінально-правової заборони необхідно ретельно вивчати правові

увявлення у суспільстві щодо діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільної думки не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Є необхідним вивчення історичних, моральних та інших увявлень, суттєвих для кожного конкретного випадку [3, с. 64–71].

Не дивлячись на різноманітність підходів до факторів криміналізації всі без винятку дослідники головним її критерієм визнають суспільну небезпечність діяння. На цьому наголошують і сучасні дослідники цієї проблеми [4, с. 27; 5, с. 49–53; 6, с. 714–729]. М. І. Хавронюк навіть називає її єдиною підставою криміналізації діянь (окрім підстав, він виділяє також умови криміналізації) [7, с. 55]. Ми підтримуємо таку позицію.

На підставі викладеного, вважаємо підставою криміналізації діянь, які посягають на державну охоронну діяльність, слід визнавати суспільну небезпечність таких діянь, ступінь якої вимагає організації кримінально-правової боротьби з кримінальними правопорушеннями. Суспільна небезпечність як матеріальна ознака кримінального правопорушення полягає в тому, що діяння або заподіює шкоду відносинам, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди.

Суспільна небезпечність того чи іншого діяння має індивідуальний характер. Її аналіз необхідно проводити стосовно кожного окремого складу кримінального правопорушення.

Література:

1. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации: монография. Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. С. 80.
2. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация: монография / кол. авт.; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. М.: Наука, 1982. С. 210–240.
3. Коробеев А. И. Уголовная наказуемость общественно опасных деяний (основания установления, характер и реализация в деятельности органов внутренних дел): учеб. пособ. Хабаровск: Изд-во Хабаровск. высш. школы МВД СССР, 1986. С. 64–71.
4. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: монографія. Київ: Атіка, 2005. С. 27.
5. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. С. 49–53.
6. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2012. С. 714–729.

7. Уголовное право Украины. Общая часть: учебник / отв. ред. Я. Ю. Кондратьев; под ред. В. А. Клименка, Н. И. Мельника. Київ: Атика, 2002. С. 55.